

Stebuklų sociologija: šventi atvaizdai

Darius Liutikas

Lietuvos socialinių mokslų centras, Goštauto g. 9, 01108 Vilnius
El. paštas darius.liutikas@gmail.com

Straipsnyje analizuojama stebuklingų atvaizdų socialinė raiška. Daugiausia dėmesio skiriama šių atvaizdų socialinei sąveikai ir funkcinėms sąsajoms. Straipsnyje taip pat aptariama stebuklų sociologinė samprata, atvaizdų karūnavimo tradicija, religinių suvenyrų, turinčių atvaizdų kopijas, svarba.

RAKTAŽODŽIAI: stebuklai, stebuklingi atvaizdai, stebuklų sociologija, atvaizdų karūnavimas, religiniai suvenyrai

ĮVADAS

Stebuklingos vietos ar vietos, kuriose tikima, kad įvyko stebuklai, visais laikais traukė piligrimus ir kitus keliautojus. 2008 m. Dariaus Liutiko atliktas Lietuvos katalikų piligrimų motyvų ir vertybių tyrimas atskleidė, kad stebuklais tiki 44 proc. piligrimų, dar 24 proc. labiau tikėjo nei netikėjo¹. Katalikų tradicijoje visus įvykusius stebuklus galime suskirstyti į tris dideles grupes: tai apsireiškimai (Kristaus, Švč. Mergelės Marijos, įvairių šventųjų), stebuklai, susiję su šventais atvaizdais (paveikslai, skulptūros ir kt.), ir stebuklai, susiję su šventųjų asmenų veikla bei jų relikvijomis. Šiame straipsnyje analizuosime su šventais atvaizdais susijusius stebuklus.

Įvairūs stebuklai (apsireiškimai, šventųjų kultas ir jų relikvijos, stebuklingi atvaizdai) pasaulyje vis dažniau tyrinėjami įvairių disciplinų atstovų². Sociologiniu aspektu Švč. Mergelės Marijos apsireiškimus, kitus stebuklus analizavo Darius Liutikas (2015, 2019), stebuklingus Švč. Mergelės Marijos atvaizdus ir apsireiškimus lietuvių folklore – Aušra Kairaitytė (2008)³. Lietuvoje nagrinėti ir atskirų šventųjų stebuklai, pavyzdžiui, Sigita Maslauskaitė (2007) tyrinėjo šv. Hiacinto stebuklus ir atvaizdus⁴. D. Liutikas aptarė šventųjų kultą Lietuvoje geografiniu aspektu (2016a, 2016b)⁵.

Daugiausia dėmesio Lietuvos mokslininkai skyrė stebuklingiems atvaizdams. Ypač daug tyrimų yra susiję su Švč. Mergelės Marijos atvaizdais. Stebuklingų paveikslų istoriją ir jų sklaidą analizavo Juozas Vaišnora (1958), Laima Šinkūnaitė (1993), Robertas Gedvydas Skrinskas (1999)⁶. Stebuklingų įvykių, susijusių su malonėmis

1 Liutikas 2009: 89.

2 Liutikas 2019.

3 Liutikas 2015a; Liutikas 2019; Kairaitytė 2008.

4 Maslauskaitė 2007.

5 Liutikas 2016a; Liutikas 2016b.

6 Vaišnora 1958; Šinkūnaitė 1993; Skrinskas 1999.

garsėjančiais paveikslais, aprašymus tyrinėjo Mindaugas Paknys (2003), Tojana Račiūnaitė (2002)⁷. Vaida Kamuntavičienė (2010), pasitelkusi Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijų ir inventorių knygas, analizavo jose paminėtus stebuklingus paveikslus⁸. Vizitacijų duomenimis rėmėsi ir Aistė Paliušytė (2013), taip pat nagrinėjusi LDK kultinių atvaizdų sklaidą⁹. Švč. Mergelės Marijos paveikslų istorijai skirti straipsnių rinkiniai, pvz., *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje* (sudarytoja Gabija Surdokaitė, 2011), *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida* (sudarytoja Tojana Račiūnaitė, 2013)¹⁰. T. Račiūnaitė (2014) knygoje *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.* nagrinėja įvairius stebuklingųjų atvaizdų sampratos elementus¹¹.

Dauguma istorikų ir menotyrininkų savo tyrimuose aptaria atvaizdų kilmės, jų kulto ar jų gerbimo istoriją, analizuoja atvaizdų ikonografinį tipą. Ir kur kas mažiau Lietuvos autorių darbų yra atlikta geografijos, sociologijos, psichologijos ar antropologijos srityse, nagrinėjančiose įvairius kitus stebuklų ir stebuklingų atvaizdų aspektus. D. Liutikas (2005) stebuklingų atvaizdų sklaidą analizavo piligrimystės vietų tinklo kontekste¹². V. Budrys ir T. Račiūnaitė (2007) XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygoje aprašytus stebuklus nagrinėjo medicininio požiūriu¹³. Be to, stebuklus galima tyrinėti ir kitais – teologiniais, kultūrologiniais ar religijotyros aspektais. Andrea Griffante (2014) nagrinėjo Vilniaus Aušros vartų Dievo Motinos atvaizdo karūnavimo faktą (1927) kaip okupacinės Lenkijos valdžios politinės ir kultūrinės galios patvirtinimo elementą¹⁴.

Kaip minėta, krikščioniškoje tradicijoje galima išskirti tris pagrindines stebuklų grupes – tai Švč. Mergelės Marijos, Jėzaus ar šventųjų apsišventėjimai ir jų vietose įvykę stebuklai, stebuklingi atvaizdai ir relikvijos ir su jais susiję stebuklai bei gyvų šventųjų atlikti įvairūs stebuklai. Krikščionybėje absoliuti dauguma stebuklų – tai stebuklingi išgijimai, dažnai nepaaiškinami medikų ir medicinos mokslo. Tikima, kad tokie stebuklai įvyko dėl dieviškojo užtarimo ir malonės. Sociologiniu aspektu stebuklingus atvaizdus galima nagrinėti analizuojant socialinį jų poveikį ir ryšius, su jais susijusių religinių institucijų veikimą, individualaus religingumo ir pamaldumo raišką bei santykį su socialinėmis ir kultūrinėmis struktūromis, piligrimų ir turistų elgesio bei jų atliekamų apeigų motyvus ir

7 Paknys 2003; Račiūnaitė 2002.

8 Kamuntavičienė 2010.

9 Paliušytė 2013.

10 Surdokaitė 2011; Račiūnaitė 2013.

11 Račiūnaitė 2014.

12 Liutikas 2005.

13 Budrys ir Račiūnaitė 2007.

14 Griffante 2014.

kt. Bet kuriuo atveju stebuklingi atvaizdai tampa svarbūs ne tik individualaus religingumo, liaudies pamaldumo, bet ir regioninio ar nacionalinio tapatumo kontekste. Neabejotina, kad šie atvaizdai sukuria ryšius tiek su vietos maldininkais, tiek su piligrimais ir turistais. Piligrimai nori savo akimis pamatyti atvaizdus, su kuriais siejasi daug praeities stebuklų, pasimelsti už pokyčius ir stebuklus jų pačių gyvenime.

Sociologinės atvaizdų analizės trūkumas buvo viena iš priežasčių parengti šį straipsnį. Jame pateiktą analizę ir įžvalgas galima priskirti stebuklų sociologijai. Tokie stebuklų sociologijos tyrimai nagrinėja socialinius ir kultūrinius procesus, susijusius su stebuklais, ir dėl pastarųjų atsirandančius socialinius institutus. Stebuklų sociologija neanalizuoja pačių stebuklų tikrumo ir autentiškumo, tačiau dėmesį skiria šių reiškinių socialinei sąveikai ir funkcinėms sąsajoms. Šiame straipsnyje pristatoma stebuklingų atvaizdų fenomeno raiška visuomenėje, atvaizdų, kaip socialinių asmenų, dalyvavimas tikinčiųjų gyvenime ir jų įtaka.

Stebuklų sociologinė samprata ir racionalizavimas

Stebuklais dažnai pavadiname mokslo žiniomis nepaaiškinamus įvykius, nutikusius žmonėms ar jų grupėms, taip pat racionaliai nesuvokiamus atsitikimus su kitais gamtiniais ar žmonių sukurtais objektais. Stebuklų, arba įvykių, kurie yra už žinomų dėsnių ribų, fenomenas sulaukė garsių pasaulio mąstytojų analizės. Jų prigimtimi, santykiu su Dievybe domėjosi Tomas Akvinietis (apie 1225–1274), juos apibrėžti ir suklasifikuoti bandė Johnas Locke'as (1632–1704), juos paneigiančius argumentus dėstė Davidas Hume'as (1711–1776). Viduramžių tyrinėtojai¹⁵ stebuklų naratyvuose pabrėžia skirtį tarp *mirabilia* (reiškinys, kurio mes nesuprantame, bet jis paaiškinamas įvairiomis maginėmis priežastimis) ir *miracula* (Dievo valios veiksmas). Le Goffas¹⁶ domėjosi viduramžių vaizduote, jos raiška simboliuose ir ideologijose. Antgamtinius reiškinius jis skirstė į tris kategorijas – *mirabilis* (iki krikščioniška magija), *magicus* (juodoji magija, susijusi su Šėtonu, anksčiau ir baltoji magija) ir *miraculosus* (krikščioniški Dievo įvykdyti stebuklai). *Miraculosus* yra susiję su bažnyčios bandymais prisijaukinti ir kontroliuoti *mirabilis* pasireiškimus¹⁷. Huizinga¹⁸ teigė, kad viduramžių gyvenimas buvo pritvinkęs religijos, ribos tarp kasdienybės ir religinės sferos buvo beveik išsitrausios. Religinės doktrinos ir šventųjų garbinimo emocijos siejosi su jų atvaizdais, kurių formos ir spalvos, pasak Huizingos, grasino sunaikinti religinius elementus ir nepaliko vietos doktrininiams apmąstymams¹⁹.

¹⁵ Rüth 2011: 91–95.

¹⁶ Le Goff 1988: 27–36.

¹⁷ Rüth 2011: 94.

¹⁸ Huizinga 1987: 147–170.

¹⁹ Huizinga 1987: 168–169.

Maxas Weberis knygoje „Religijos sociologija“ išganyką siejo su tikėjimu. Tie, kam yra reikalingi stebuklai, turi jais tikėti²⁰. Sociologas Paolo Parigi (2012) analizavo charizmatinių šventųjų sukeltus stebuklus, kurie įvyko tiek jiems esant gyviems, tiek po jų mirties²¹. Remdamasis M. Weberiu, jis siekė racionalizuoti stebuklingus įvykius ir aprašyti jų socialines formas. Patį stebuklą jis apibrėžė kaip „bet kokį bendrų lūkesčių neatitinkantį įvykį, pasižymintį egzistuojančiomis ir lengvai prieinamomis protinio suvokimo ribomis, kurios paneigia ar pašalina atsitiktinumą, kaip įvykio priežasties, vaidmenį“²². Taigi stebuklas yra mūsų įsitikinimo, kokia turėtų būti įvykių seka, paneigimas. Alfredas Gellas (1998) pažymi, kad nebūtų jokio stebuklo, jei būtų lūkestis, kad visi atvaizdai gali kraujuoti ar judėti²³. Bet kuriuo atveju stebuklai suprantami kaip vykstantys už žmogaus kontrolės ribų.

Socialine prasme stebuklai, ypač įvykę viešumoje, turi telkiančią galią²⁴, kuri prilygsta socialinius judėjimus paskatinantiems įvykiams. Tikėjimas stebuklu gali sujungti skirtingas socialines grupes ir skirtingų statusų asmenis. Pasak Yujin Nagasawa'os (2017), tarp stebuklų ir religijos egzistuoja glaudus ryšys, daugelyje religinių tradicijų stebuklus atlieka Dievas, šventieji ar angelai²⁵. Kai kurie stebuklai įtvirtina religinę viršenybę, kiti daugiau skirti įtikinti netikinčius. Dažnai stebuklai priimami ir interpretuojami kaip tam tikri Dievo ženklai²⁶. Katalikų tradicijoje ne kiekvienas stebuklas yra pripažįstamas. Stebuklingų įvykių, pvz., apsireiškimų, stebuklingų išgijimų, pripažinimas yra įgavęs institucinį filtrą. Katalikų Bažnyčia nuodugnai tiria įvairius stebuklingus įvykius ir tik nedidelę jų dalį pripažįsta dieviškojo veikimo ženklais. Kita vertus, į šį tyrimų ir institucinės kontrolės lauką patenka tik išviešinti, dažniausiai daugiau nei vieną liudininką ar antgamtinio įvykio faktą patikėjusį asmenį turintys įvykiai. Dažnai privatūs (asmeniniai) apsireiškimai ir stebuklai lieka už institucinės kontrolės ir visuomenės dėmesio ribų.

Stebuklais galima laikyti daugybę dalykų, kada įvyksta nebūdinga įvykių seka. Asmeniniame lygmenyje stebuklas yra įvairių problemų išsprendimas (sveikatos, santykių, darbo, artimųjų ir kt.). Tas pats įvykis gali sukelti skirtingus vertinimus ir interpretacijas, priklausomai nuo turimų interesų, įsitikinimų, poreikių ir norų. Tam tikras prasmės reiškiniams suteikiame vertindami iš asmeninės patirties ir perspektyvos. Religija, suvokiama kaip socialinės pagalbos sistema²⁷, gali ne tik padėti išspręsti iškilusias problemas, bet ir parodyti, kaip interpretuoti problemos išsprendimo faktą. Religijos ir tikėjimo suformuoti socialiniai informacijos filtrai padeda įvykį interpretuoti atmetant atsitiktinumą tikimybę ir prieštarą informaciją.

20 Weber 2000 [1920]: 219.

21 Parigi 2012.

22 Parigi 2015: 576.

23 Gell 1998: 122.

24 Parigi 2012.

25 Nagasawa 2017.

26 Pawlikowski 2008: 1234.

27 Durkheim 1999 [1912].

Stebuklai yra susiję su šventumo samprata. Stebuklingiems atvaizdams galios suteikia jų šventumas. Tai tas pats galios šaltinis, kaip ir šventųjų relikvijų²⁸. Tačiau meno kūriniai sustiprina „gyvos“ šventybės buvimo jausmą²⁹. Pasakojimai, susiję su atvaizdo kilme ir įvykusiais stebuklais, taip pat sustiprina tikinčiųjų pamaldumą, empatijos jausmą. Taigi svarbu analizuoti ne tik patį stebuklą ar stebuklingą objektą, bet ir socialines ir kultūrinės praktikas, kurios įgalina jų veikimą.

T. Wisliczas (2006) siūlo supaprastintą asmens ir stebuklingos vietos santykio schemą, į kurią patenka ir Katalikų Bažnyčios kontrolės elementai, pasireiškiantys nustatytais ritualais ir praktikomis. Toks santykio su šventa vieta modelis būdingas Abiejų Tautų Respublikos ankstyvajam periodui.

- Problema, dažniausiai susijusi su sveikata ar pavojumi netekti gyvybės;
- Išbandymas įvairių priemonių, kurios buvo neefektyvios (pvz., medicininiai patarimai, piligrimystės į kitas šventoves);
- Sąžiningas pasiryžimas užmegzti santykį su stebuklinga vieta, t. y. įsipareigojimas ją asmeniškai aplankyti (vaikų, taip pat sąmonės netekusių ar apsėstų žmonių atveju tokį įžadą gali duoti šeimos nariai);
- Problemos išsprendimas, dažniausiai – pasveikimas (lėtinių ligų atveju, kai nebūtina staigi šventybės intervencija, tai vyksta įvykdžius duotus religinius įsipareigojimus, žr. kitą punktą);
- Pasižadėjimo, įžado įvykdymas, tai yra piligriminė kelionė į šventovę ir tam tikrų ritualinių apeigų atlikimas (pvz., dalyvavimas šv. Mišiose, išpažintis, komunijos priėmimas, o kartais, jei buvo poreikis, ir egzorcizmo seansas), voto paaukojimas ir stebuklo užregistravimas stebuklų knygoje³⁰.

Šiandien šią schemą galima papildyti dar keliais elementais – tai šventos vietos ar švento atvaizdo pasirinkimo motyvai, stebuklingo įvykio momentas ir jo liudijimai, pasveikusiojo (stebuklo gavėjo) santykis su stebuklinga vieta po įvykio. Išskiriamas ir didesnis religinių praktikų, ritualų ir apeigų, kurias siekiama atlikti šventojoje vietoje, skaičius. Visas šias praktikas taip pat galima suskirstyti į penkias grupes: 1) vidinės (dvasinės) – asmeninė malda (galimos įvairios fizinės pozos: klūpant, stovint, mušantis rankomis į krūtinę, linksint galvą, iškėlus rankas, atsigulus kryžiumi ir kt.), atgaila, vidinių intencijų apmąstymas, šventų tekstų skaitymas; 2) išorinės žodinės – asmeninė garsiai tariama malda (galimos įvairios fizinės pozos), bendruomeninė malda (pvz., rožinis), garsinė meditacija, šventų tekstų skaitymas, giesmių giedojimas, išpažintis, bendravimas su kitais maldininkais; 3) fiziniai veiksmai, pavyzdžiui, ėjimas basomis, ėjimas keliais (1 pav.), relikvijų ir paveikslų bučiavimas, jų lietimasis, jų pagerbimas nusilenkiant ar priklaupiant; 4) veiksmai, panaudojant įvairius daiktus ir atributus, pavyzdžiui, žvakių uždegimas, specialių drabužių apsirengimas,

²⁸ Graziano 2016.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Wislicz 2006: 297–298.

1 pav. Ėjimas keliais aplink Šiluvos Švč. Mergelės Marijos stebuklingą paveikslą. Autoriaus nuotr.

tikrovę žmonija sukūrė panaudodama įvairias veiklas ir objektus³². Visuomenė yra objektyvi realybė, jai turi įtakos ir pačių žmonių sukurtas socialinis pasaulis, ir jo objektai. Kiekvienas žmonijos objektas turi savo vertybes, pasaulis tampa vertybių cirkuliacijos vieta. Taigi, kai žmonija sukuria kažkokį objektą, pavyzdžiui, meno kūrinį, jis tampa nepriklausomas nuo savo kūrėjų, o galiausiai žmonės pajunta jo įtaką.

Liaudies religingumo kontekste atvaizdas įgauna tam tikrų žmogiškųjų savybių ir atributų, pvz., emocijų, valios, troškimų ir norų³³. Atvaizdas gali būti pavargęs, jis gali pasiduoti meilikavimui ir papirkimui³⁴. Su tokiu personalizuotu ir gyvu atvaizdu kai kuriems tikintiesiems yra lengviau užmegzti asmeninį santykį. Frankas Graziano

specialių simbolių, devocionalijų nešiojimas ar išsigijimas, pinigų paaukojimas vargšams ar Bažnyčiai, grojimas muzikos instrumentais, kryžiaus, vėliavų ar relikvijų nešimas, švento ar stebuklingo vandens naudojimas (gėrimas, prausimasis, maudymasis ir kt.); 5) kompleksiniai veiksmai, pvz., dalyvavimas šv. Mišiose, dalyvavimas procesijoje, Kryžiaus kelio ėjimas, dalyvavimas Švč. Sakramento ar specialiose atvaizdo pagerbimo apeigose ir kt.³¹ Pats šventovės aplankymas gali būti atliekamas specialiu laiku, atleidų ar kitų religinių švenčių metu.

Atvaizdai kaip socialiniai asmenys

Sociologai Peteris L. Bergeris ir Thomas Luckmanas knygoje „Socialinis tikrovės konstravimas“ (*The Social Construction of Reality*, 1966) tikrovę analizavo kaip socialinį konstruktą. Autorių teigimu,

31 Liutikas 2014.

32 Berger ir Luckman 1966.

33 Graziano 2016: 18.

34 Ten pat: 18.

teigia, kad atvaizdas „jį kuriančių žmonių bendruomenėje tampa dar vienu socialiniu asmeniu, specialiai apdovanotu superasmeniu“³⁵. Taigi atvaizdas tampa galingu socialiniu konstruktui, galinčiu padėti išspręsti atskirų tikinčiųjų problemas.

Kaip minėta, pati idėja, kad daiktai gali gyventi socialinį gyvenimą, nėra nauja³⁶. Sociologijos klasikas Emilė'is Durkheimas jau 1912 m. knygoje „Elementarios religinio gyvenimo formos“ rašė, kad ne daikto vidinė prigimtis lemia, ar jis taps kulto objektu. Pasak jo, „daiktas yra linkęs atstumti vaizdinius, kurie jam prieštarauja <...>. Jis, atvirksčiai, nurodo veiksmus, kurie jį įkūnija, ir ne per kažkokią materialią prievartą ar tokio pobūdžio prievartos perspektyvą, o tiesiog spinduliuodamas dvasinę energiją, kuri jame glūdi“³⁷. E. Durkheimo manymu, visuomenė, formuodama nuomonę, kuri yra autoriteto šaltinis, kuria sakralumą.

Alfredas Gellas (1998) knygoje „Menas ir veiklumas: Naujoji antropologijos teorija“ iškėlė idėją, kad meno objektas veikia kaip socialinis veikėjas (angl. *social agent*). Meno objekto galia slypi jo patrauklume, objektas tampa menu pagal tai, kaip veikia stebėtoją, o ne kas jis yra³⁸. Atvaizdo sampratos kontekste svarbiausiu veiksmu tampa jo paveikumas, perduodamos žinios efektyvumas. Atvaizdo veiklumas (*agency*) yra susijęs su gebėjimu sužadinti emocinį atsaką, perduoti jo kūrėjų intencijas.

Davidas Morganas (2005) pažymi, kad religiniai atvaizdai per su jais susijusias religines praktikas gali keisti erdvę ir laiką, sukurti įsivaizduojamą bendruomenę, bendrauti su dievybe, bendradarbiauti su kitomis religinės raiškos formomis (tekstais, muzika ar architektūra), įtikinimu ar magija daryti įtaką žmonių mintims ir elgesiui, išstumti konkuruojančius atvaizdus ir ideologijas³⁹. Pavyzdžiui, atvaizdai siūlo tam tikras vietas priskirti šventoms vietoms, sukurti piligriminiuosius centrus, jie dėlioja liturginį kalendorių ar siūlo simbolines formas ir ritualus įsivaizduojamai bendruomenei kurti ir palaikyti. Atvaizdai taip pat palengvina bendravimą su dievybe. Atvaizdų tapatumas, kaip ir žmonių, nėra fiksuotas ir nesikeičiantis, jis dinamiškas ir iki galo neapibrėžtas.

Atvaizdas, kaip socialinis konstruktas, socialiniame bendruomenės gyvenime įsitvirtina bendraudamas su kitais asmenimis. Jis aiškiai žodžiais, ženklais ar veiksmais išreiškia savo valią. Tokia sąveika dažniausiai pasižymi suprantamais atvaizdo siekiais, susijusiais su juo pačiu. Tačiau ne visuomet suprantami atvaizdo sprendimai, kuriems žmonėms suteikti malonę, o kuriems ne, yra vertinami kaip jo valios išraiška. Rūta Janonienė (2004) yra aprašiusi karūnuoto Sapiegų Dievo Motinos paveikslą bendravimą. Užfiksuota, kad paveikslas kalba, reaguodamas į žmonių elgesį, pavyzdžiui, prašo daugiau pagarbos, perspėja apie būsimas nelaimės

35 Ten pat: 19.

36 Appadurai 1986.

37 Durkheim 1999: 231.

38 Hoskins 2005.

39 Morgan 2005: 55.

ar kviečia pasiaukoti būtent jame pavaizduotam Švč. Mergelės Marijos atvaizdui⁴⁰. Labai dažnai atvaizdai pasipriešina jų paėmimui ar perkėlimui. R. G. Skrinškas (1999) aprašė keletą tokių atvejų. Kauno Sopulingosios Dievo Motinos paveikslas, 1655 m. prabilęs žodžiais „Neimkite manęs iš čia!“, pasipriešino rusų kareivių norui jį nukabinti ir iš bažnyčios perkelti į pilį. Kitas pasakojimas yra susijęs su Šešuolėlių paveikslu. Vieną dieną stebuklingas paveikslas atsirado liepos medyje Šešuolėliuose. Žmonės paveikslą nunešė į Alionių bažnyčią už 4 km, tačiau kitą dieną paveikslas vėl atsirado toje pačioje liepoje. Paveikslas vėl buvo nuneštas į Alionis ir vėl sugrįžo atgal. Taip pasikartojus keletui kartų, Šešuolėlių dvaro žmonės toje vietoje pastatė medinę bažnyčią ir joje pakabino paveikslą⁴¹. Čia svarbu akcentuoti, kad atvaizdai panašiai elgiasi visame pasaulyje, pavyzdžiui, Tonatiko Dievo Motinos atvaizdas Meksikoje⁴².

Taigi kai kuriais atvejais pats paveikslas pasirenka savo geografinę buvimo vietą. Toks atvaizdo pasirinkimas gali sustiprinti ir vietos bendruomenę, kuri pasijaučia išskirtinė, pasirinkta dieviškosios valios. Atvaizdas padeda formuoti bendruomenės, regiono ar tautos tapatumą ir vertybes. Pati geografinė vieta tampa pašventinta, stebuklinga ir globojama Švč. Mergelės Marijos, Kristaus ar kito šventojo, vaizduojamo atvaizde. Atvaizdas yra tarsi šeimos narys, su juo atitinkamai ir bendraujama. Švč. Mergelė Marija tampa Motina, su kuria galima pasitarti ar pasidalyti savo negandomis. Atvaizdo socialinės funkcijos ir atsakomybės nusakomos maldose. Pavyzdžiui, Krekenavos Dievo Motinos funkcijos yra paguosti, užtarti, neleisti žūti kovose ir galiausiai padėti pasiekti amžinąją dangaus karalystę⁴³ (2 pav.). Maldoje Pivašiūnų Marijai pripažįstama atvaizdo atsakomybė suteikti malonių (sau, Bažnyčiai ir Tėvynei), paramą šeimą ar kraštą ištikus nelaimėi. Kitos atvaizdo socialinės funkcijos yra apsaugoti nuo pavojų, suteikti tikėjimo dovaną, gelbėti nuo dvasinės mirties, pagydyti abejingas širdis, globoti Šv. Tėvą, vyskupus, kunigus, visas Dievui atsidavusias sielas, Lietuvos jaunimą ir Bažnyčią⁴⁴.

Kiekvienas stebuklais garsėjantis atvaizdas turi savo vardą ar net keletą jų. Pavyzdžiui, Pažaislio Dievo Motinos paveikslas vadinamas Gražiosios Meilės Motinos arba Kamaldulių Dievo Motinos vardais. Socialiniame gyvenime atvaizdai turi savo darbotvarkę. Kalendorinių metų cikle švenčiamos tradicinės religinės šventės, specialios šventės (atlaidai), susijusios su išskirtiniu atvaizdo pagerbimu. Istorikai ir menotyrininkai rašo kultūrinės atvaizdų biografijas. Atvaizdo biografijoje dažniausiai fiksuojamos įvairios transformacijos, atvaizdo statuso, atvaizdo ir kitų socialinių

40 Janonienė 2004: 25–26.

41 Skrinškas 1999: 253.

42 Graziano 2016.

43 Krekenavos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų parapija. Stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Prieiga per internetą: <https://www.krekenavobazilika.lt/bazilika/stebuklingas-svc-mergeles-marijos-paveikslas-2/> [žiūrėta 2021 05 21].

44 Lietuvos Vyskupų Konferencija ir Katalikų Interneto tarnyba 2008.

2 pav. Krekenavos Dievo Motinos paveikslas, papuoštas Žolinės šventei. Autoriaus nuotr.

veikėjų santykio pokyčiai. I. Kopytoffas (1986) pažymi, kad rašant daiktų biografijas, svarbu atsakyti į sociologų dažnai užduodamus klausimus: kokios galimybės yra (buvo) būdingos daikto statusui, laikotarpiui ir kultūrinei aplinkai ir kaip tos galimybės yra (buvo) išnaudojamos; koks buvo daikto likimas ir koks, žmonių manymu, jis būtų idealus; kaip keičiasi daikto naudojimas bėgant metams, ar gali jis pasiekti savo reikalingumo ir naudingumo ribas?⁴⁵ Norint atsakyti į šiuos klausimus, būtinos atvejų studijos, tačiau dalį atsakymų randame atvaizdų istorijų tyrėjų darbuose⁴⁶.

Tikėjimas yra pagrindinė stebuklo sąlyga. Atvaizdas perspėja lankytoją: „jei tu manimi netiki, kodėl aš tau turėčiau padaryti stebuklą?“⁴⁷ A. Kairaitytė taip pat pažymi, kad lietuvių folkloro naratyvuose stebuklai įvyksta, kai asmenys jų tikisi ir

45 Kopytoff 1986: 66–67.

46 Šinkūnaitė 2012: 111–126.

47 Graziano 2016: 26.

meldžia pagalbos⁴⁸. Kuo didesnis yra tikėjimas atvaizdo galia, tuo daugiau stebuklų jis sukuria. Atvaizdo galia atsiskleidžia tik santykyje su tikinčiais. Tikėjimu ir jo ritualine raiška atvaizdas įgalinamas veikti ir kurti stebuklus.

Fizine prasme stebuklingi paveikslai dažniausiai yra nutapyti ant drobės ar medžio lentų, stebuklingos skulptūros pagamintos iš medžio, gipso, stiuko ir kitų medžiagų. Atvaizdo įgalinimo procesas pasižymi įvairių poreikių, troškimų, įsitikinimų ir emocijų projekcija ir yra susijęs su įvairiomis socialinėmis, psichologinėmis, politinėmis ar kultūrinėmis dimensijomis. Kai kurie atvaizdai įgalinami globoti visą Tautą (pvz., Trakų Dievo Motinos paveikslas), kiti labiau padeda spręsti įvairias socialines, sveikatos ar psichologines problemas. Galiausiai individų ar bendruomenės intencijos įgalina atvaizdą veikti.

Su atvaizdais susijęs pamaldumas pasižymi prašymo ir padėkos elementais. Dalis tikinčiųjų stebuklingas galias priskiria pačiam atvaizdui, kiti sutinka su dvasininkų paaiškinimu, kad dievybė ar šventieji veikia per atvaizdus. Tikėjimą stebuklinga atvaizdo galia sustiprina atliekami ritualai, jo išskirtinis pagerbimas, pavyzdžiui, jo parodymas tam tikru laiku, aptaisų sukūrimas ar karūnavimas. Kasdieninę šventumo atmosferą sukuria specialūs architektūriniai ar interjero sprendimai, skirti atvaizdo pagerbimui (pvz., didingai suprojektuoti ir papuošti altoriai), taip pat tokie atributai kaip žvakių liepsna, gėlės, maldų garsai, aukoms skirtos dėžutės. Reikšmingumo ir šventumo suteikia ir piligrimų bei vietos maldininkų minia.

F. Graziano (2016) analizuoja atvaizdo veikimo būdus. Pirmiausia, tikintieji šalia jo patiria įvairias emocijas, kurias sukelia atvaizdo buvimas ir jo galios pojūčiai. Tikintysis asmeninėje komunikacijoje su atvaizdu išsako savo poreikius ir lūkesčius, o atvaizdas suveikia kaip veidrodis, pateikdamas maldininkui grįžtamąjį ryšį – stebuklingą jo poreikių išpildymą. Atvaizdai, kaip ir veidrodžiai, siunčia atvirkštinę projekciją, „problema atsispindi kaip sprendimas, neveltis kaip paguoda. Mes pamatome save tokius, kokiais norėtume tapti.“⁴⁹

Atskirų tyrimų reikėtų siekiant išsiaiškinti, kokias konkrečias problemas bendravimo su atvaizdu metu dažniausiai kelia maldininkai. Pagrindinės tokių problemų grupės amžiams bėgant nelabai keičiasi. M. Paknys (2003) LDK XVII a. patirtus stebuklus, prašant atvaizdų vienų ar kitų malonių, suskirstė į šias grupes: sveikatos, sužeidimų, protinių negalavimų, gimdymo komplikacijų, skendimų, išlaisvinimų, gražinimų (kažką) praradus ir kitų problemų išsprendimą (pvz., apsaugojo kelionėje, padėjo susitaikyti ir pan.)⁵⁰. Šiandien vykstantys stebuklai taip pat atspindi pagrindines žmonių gyvenime iškylančias problemas. Didžiausia grupė problemų yra susijusi su žmonių sveikata, tačiau atvaizdai padeda išspręsti ir kitas problemas, susijusias su svarbiais gyvenimo įvykiais, pavyzdžiui, nėštumu ir gimdymu,

48 Kairaitytė 2012: 80.

49 Graziano 2016: 39.

50 Paknys 2003.

darbo paieška ir keitimu, asmeniniais santykiais ir santykiais šeimoje, romantine meile, egzaminų laikymu, migracija, išsilaisvinimu nuo priklausomybių, išgyvenimu kalėjime, teisinių ginčų teigiamu išsprendimu, pasimetusių augintinių suradimu, asmens psichologinės būklės pagerinimu ir savivertės atkūrimu ir kt. Kaimo vietovėse nemažai prašymų yra susiję su žemės ūkiu – gyvulių apsauga, gausesniu derliumi, lietaus ar sausros sustabdymu. Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų šventė (Žolinė) kartu yra ir padėkos už derlių šventė.

Atvaizdai aukojami ne tik votai ar turto dalis, bet ir asmeninė fizinė kančia, pavyzdžiui, paskutinė atkarpa iki atvaizdo įveikiama einant keliais, skausmas ligos metu, pasninkas prieš aplankant atvaizdą ir kt. Neretai atvaizdai pasižadama atsiskaityti žalingų įpročių (alkoholio vartojimo, lošimų, nusikaltimų darymo, prostitucijos ir pan.). Tokiu atveju asmuo nori keisti gyvenimo kryptį, padedamas stebuklingų atvaizdo galių. Tokio pažado sulaužymas gali prišaukti atvaizdo pyktį ir nelaimę, taip pat kaltės ir gėdos jausmus. Kai kuriais atvejais tiesiog pasižadama padaryti gerą darbą, tapti geresniu savo artimiesiems ar savo asmeninį laiką paaukoti bažnytinei bendruomenei.

Apskritai bendravimą su atvaizdu sudaro kelios sudedamosios dalys: prašymas (kartais išreiškiamas ir raštu, o kartais pagalbos prašoma sprendžiant keletą ar daugiau problemų), pasižadėjimas (dažniausiai išpildomas įvykus stebuklui), padėka ir pažado išpildymas (pvz., voto pakabinimas, pinigine auka) ir tolesnis bendravimas (pvz., periodinis atvaizdo lankymas). Nuolat aplankydamas atvaizdą tikintysis gali išsakyti ir naujus prašymus, tačiau tai gali būti ir tiesiog asmeninio ryšio su atvaizdu palaikymas, pasireiškiantis dėkingumo išsakyimu, tikėjimo atnaujinimu ir patvirtinimu, materialinėmis aukomis ar paprastu pabuvimu šventoje aplinkoje. Tikintieji dalyvauja ir įvairiose apeigose, tokiose kaip šv. Mišių šventimas, procesijos, išpažinties atlikimas, palaiminimas švęstu vandeniu ir kt.

Kadangi atvaizdo galios yra susijusios su tikėjimu, atvaizdai mėgsta dėmesį, bendravimą ir bendradarbiavimą su tikinčiaisiais. F. Graziano (2016) pažymi, kad bendraujant su atvaizdu susiformuoja nuostatos, kad Dievas kontroliuoja kasdienio gyvenimo eigą ir kryptis⁵¹. Toks Dievo veikimas labiausiai juntamas, kai stebuklingi atvaizdai gelbsti ištikus nelaimėms, tačiau šis santykis sukuria ir teigiamų aspektų kasdienybėje. Atvaizdas gali suteikti stiprybės ir tvirtumo, optimizmo ir motyvacijos, atsparumo negandoms ir saugumo jausmą, prasmės supratimą. Tikėjimas atvaizdo galia taip pat praplečia pasirinkimo galimybes, palaiko pasitikėjimą savimi, palengvina apsisprendimą rizikuoti, mažina nerimą ir nesėkmės baimę, atbaudo nuo bejėgiško pasyvumo⁵².

51 Graziano 2016.

52 Ten pat: 157.

Stebuklingi ir karūnuoti atvaizdai

Bet koks religinis atvaizdas gali tapti šventumo raiškos objektu, tačiau, kad būtų paskelbtas stebuklingu, atvaizdas turi būti pripažintas visuomenės ar religijos (Katalikų Bažnyčios) vyresnybės. Stebuklingi Švč. Mergelės Marijos atvaizdai gali būti siejami su jos apsiųskimais ar kitais stebuklais, kurie nutiko pačiam atvaizdui ar maldininkams, kurie prie jo meldėsi. Tarp žinomiausių stebuklingų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų yra Čenstakavos Dievo Motinos (Lenkija), Gvadalupės Dievo Motinos (Meksika), Kopakabanos Dievo Motinos (Bolivija), Altotingo Dievo Motinos (Vokietija), Romos Žmonių Saugotojos (Italija), Aušros vartų Dievo Motinos (Lietuva), Montserato Mergelės (Ispanija) atvaizdai.

Ikonų gerbimas taip pat yra svarbus Rytų krikščionybės, pavyzdžiui, Rusijos stačiatikių bažnyčios, kulto elementas. Piligrimai Rusijoje lanko Kristaus, Švč. Mergelės Marijos ir šventųjų ikonas. Šie atvaizdai jiems padeda nukreipti maldas ir pastangas į Dievą. Žinomiausios su Švč. Mergele Marija susijusios ikonos yra Vladimiro Dievo Motinos, Počajevo Dievo Motinos, Kazanės Dievo Motinos, Smolensko Dievo Motinos ir kt.

Žinoma, ne visi šventi atvaizdai tampa stebuklingais. Atvaizdo pripažinimą stebuklingu skatina kolektyvinėje atmintyje išlikę pasakojimai, kulto veiksmai ir pamaldumo istorija, pripažinimo simboliai – votai. Tikima, kad pagrindinis stebuklų šaltinis visada yra dieviška, dvasinė, antgamtinė ar sakralinė galia, kuri gali būti suvokiama asmenine forma (pvz., Jėzus ar Švč. Mergelė Marija) arba beasmene (pvz., antgamtinis, anapusinis veikimas). Stebuklai ar antgamtiški įvykiai turėtų būti tikslingai susiję su atvaizdu. Galima išskirti du tokių įvykių tipus.

Atvaizdo stebuklai. Pirmajam tipui priskiriami stebuklai, įvykę su pačiu atvaizdu. Dažniausiai stebuklai įvyksta su Švč. Mergelės Marijos statulomis – ašarojimas, kraujavimas, aliejaus ar kvapų išsiskyrimas, animacija. Šiai kategorijai galima priskirti ir stebuklingo paties atvaizdo atsiradimo kilmę ar jo stebuklingą išsigelbėjimą gaisro metu. Lietuvoje fiksuoti antgamtiniai atvaizdo kaitos nutikimai, įvykę su Sapiegų Švč. Mergelės Marijos paveikslu⁵³. Kauno Šv. Jurgio bažnyčios Švč. Dievo Motinos paveikslas 1670 m. yra pravrirkęs⁵⁴.

Kartais įvairūs stebuklingi ženklai (regėjimai, sapnai, išgirsti balsai, šviesos ir kt.) nurodo vietą, kurioje šventieji atvaizdai gali būti surasti pirmą kartą arba ištraukti iš užmaršties. Dažniausiai atvaizdai iš naujo atrandami įvairiose gamtinėse vietose: žemėje (pvz., Šiluvoje), medžiuose (pvz., Šešuolėlių paveikslas; Skudutiškio paveikslas, išvežtas į Molėtus, stebuklingai grįžo į Skudutiškį ir buvo surastas ten augusiame medyje) ar vandenyje (pvz., Liškiavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas, Budslavo paveikslas kopija). Stebuklingi ženklai kartais pasiūlo, kur atvaizdus būtų galima

⁵³ Janonienė 2006.

⁵⁴ Šinkūnaitė 2008.

perkelti. Pavyzdžiui, iš Švč. Mergelės Marijos paveikslu, buvusio Tverų seniūno namuose, pradėjus sklisti nepaaiškinamai šviesai, atvaizdas buvo perkeltas į bažnyčią. Kai kurių atvaizdų istorija ypač siejama su stebuklais. Gana dažnai jie būna išgelbėti iš gaisro apimtos bažnyčios ar išlieka nepaliesi, kai kiti šalia esantys pastatai ar daiktai sudega, žūsta kitu būdu.

Stebuklai tikintiesiems. Antrajam tipui priskiriame stebuklus, įvykusius tikintiesiems ir piligrimams (dažniausiai tai stebuklingi išgijimai, kiti stebuklai). Viduramžiais tikinčiųjų patiriami stebuklai dažnai buvo aprašomi specialiose knygose (*libelli miraculorum*). Jose surašomi stebuklus liudijantys faktai, kuriuos patvirtino liudytojai. Iš tokių stebuklų aprašų galima nustatyti ir atvaizdo traukos arealą. Prie kai kurių atvaizdų piligrimai keliauja tūkstančius kilometrų, kiti traukia tik konkretaus regiono ar vietovės žmones.

Išgijimo ir stebuklingų malonių ženklai yra votai (lot. *votum* – įžadas, pažadėta auka; tai daugiausia auksinės ar sidabrinės širdys, rankos, kojos, ausys ir kitos žmogaus kūno dalys, metalinės plokštelės su įrašu) – anksčiau buvęs populiarus būdas išreikšti dėkingumą už gautą malonę. Iš surinkto didesnio votų kiekio buvo gaminami paveikslų aptaisai, nauji kryžiai, antepedijai ar liturginiai indai. Aušros vartuose votai puošia koplyčios sienas. Tradicija dovanoti votus išliko iki šiol, tačiau dėkingumas išreiškiamas ir kitais būdais. Paprasčiausi jų yra žvakės uždegimas šventojoje vietoje (jos liepsna simbolizuoja piligrimo egzistenciją ir jo siekius) ir piniginė auka.

Atskirą sociologinį tyrimą galima atlikti apie votų paaukojimo motyvus. Tai ir dėkingumo auka, ir prašymas, ir tikėjimo išpažinimo aktas. Iki XVII a. dažniausiai buvo gaminami ir aukojami vaškiniai votai, vėliau – metaliniai. Stebuklingose vietose kartais maldininkai linkę palikti ir buvusios ligos ar negalios simbolius (pvz., ramentus, lazdas, neštuvus, akinius ir kt.), papuošalus (karolius, žiedus, seges, grandinėles, vėrinčius, auskarus ir kt.), kitus daiktus (veidrodžius, indus, skareles, rožinius, šventųjų paveikslėlius ir statulėles ir kt.), gėles.

Votus įgalina veikti tikinčiųjų intencijos, jie padeda išreikšti įvairius tikinčiojo jausmus, palaikyti santykį su atvaizdu, paviešinti stebuklą, paliudyti ir atminti. Votas tartum pabaigia vieną ryšio su atvaizdu etapą ir atveria kelią ateities stebuklams. Taip votas tampa socialiniu ženklu kitiems bendruomenės nariams ir atsitiktiniams lankytojams, parodantis, kad stebuklai vyksta ir kad kitas votas gali būti jų pačių paaukotas. Voto socialinė žinutė – visi, kas tiki, gali pasinaudoti galimybe pajusti atvaizdo galią ir patirti stebuklą. Tokia religinės tradicijos perduodama žinia užtikrina atvaizdo ilgaamžiškumą ir nuolatines jo galios apraiškas.

Šiandien Lietuvoje votų aukojimo tradicija yra nusistovėjusi ir sureguliuota Katalikų Bažnyčios. Dažniausiai aukojami metaliniai ant sienos kabinami votai. Kitose katalikiškose šalyse (pvz., Meksikoje, Maltoje, Italijoje, Ispanijoje) itin populiari aukoti savo fotografijas, piešinius, padėkos tekstus, plaukų sruogas, išgijimą patvirtinančių dokumentų originalus ar kopijas, kitus dokumentus, vaizdo įrašus,

paveikslus, skulptūras, drabužius, padėkos korteles, žaislus. Visi šie daiktai turi vienokį ar kitokį ryšį su patirtu stebuklu, jie kabunami ant sienų ar eksponuojami kitose šventovės erdvėse.

Viena iš pagarbos formų, dažnai rodomų Švenčiausiosios Mergelės Marijos atvaizdams, yra jų karūnavimas. Tai yra ir formalus stebuklingų atvaizdo galių pripažinimas. Katalikų Bažnyčia popiežiaus dekretu teikia privilegiją atvaizdų karūnavimui suteikiant jiems konkretų titulą (pavyzdžiui, Aušros vartų Gailestingumo Motina). Gerbiamas ar garbinamas atvaizdas, kurį siekiama karūnuoti, turi turėti religinio pamaldumo ir stebuklingų įvykių istoriją. Atvaizdo sukurtas pamaldumas turi skatinti ir stiprinti tikėjimą, viltį ir dvasinį tam tikros vietos atsinaujinimą.

Atvaizdų karūnavimas yra sena tradicija. Pirmasis popiežius, vainikavęs Švč. Mergelės Marijos paveikslą auksine karūna, buvo Grigalius III (731–741). Tradicija paplito, o karūnacijos tapo gausesnės XIV amžiuje. Galutinai ši praktika įsitvirtino XVII a. pradžioje. Tuomet atvaizdų karūnavimą savo misijų metu propagavo kapucinas Girolamo Paulucci de'Calboli da Forli (1552–1620). 1636 m. grafas Alessando Sforza Cesarini įsteigė fondą, kurį buvo patikėta valdyti Vatikanui ir skirtą finansuoti Švč. Mergelės Marijos atvaizdų karūnavimą. Vatikano kapitula, įdėmiai išnagrinėjusi šią praktiką, nustatė atvaizdų karūnavimo kriterijus. Iš pradžių atvaizdai buvo karūnuojami tik Romoje, vėliau – ir už šio miesto ribų. Prašymai dėl šios privilegijos buvo siunčiami tiesiogiai popiežiui, o juos nagrinėjo tam paskirtos Vatikano institucijos. Jei privilegija po jų rekomendacijos buvo patvirtinama, tuomet buvo išsiunčiamas dekretas garbingam asmeniui, kuris karūnavimo ceremonijos metu galėtų atstovauti popiežiui.

XVII amžiuje buvo sukurtos specialios apeigos, skirtos karūnuoti Jėzaus, Švč. Mergelės Marijos ir šventųjų religinius atvaizdus, o XIX a. jos buvo aprašytos. Šios apeigos buvo įtrauktos į Romos liturgiją. Pagal jas Bažnyčia skelbė, kad Švč. Mergelė Marija yra teisingai laikoma Dangaus ir Žemės karaliene⁵⁵. Dievo kulto ir Sakramentų tvarkos kongregacija naujas apeigas patvirtino Romoje 1981 metais.

Pats karūnavimas vyksta pagal nustatytą iškilmingą ceremoniją. Jei Dievo Motina atvaizde pavaizduota laikanti Šventąjį Vaiką, tuomet karūnuoti turi būti jie abu. Karūna gaminama iš aukso ir papuošiama brangakmeniais. Auksą karūnomis, paprastai žiedus ir kitus papuošalus, dažniausiai parūpindavo parapijos tikintieji, piligrimai ar didikai. Karūna ar auksas buvo vežamas į Italiją, kad prieš karūnavimą būtų asmeniškai palaimintas ir pašventintas popiežiaus⁵⁶.

XVII a. pradžioje pasaulyje buvo daugiau nei 1 500 Švč. Mergelės Marijos karūnacijų. Daug karūnacijų įvyko Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje ir Lenkijoje. Dažnai karūnacija žymėdavo ir buvusių ar vėliau įvyksiančių stebuklingų įvykių

⁵⁵ Liutikas 2015: 201–202.

⁵⁶ Potter, G. Miracle on 115th Street. Prieiga per internetą: <http://catholicism.org/miracle-on-115th-street.html>, 2009. [Žiūrėta 2018 05 14].

pripažinimą. Stebuklų, susijusių su karūnuotais atvaizdais, užfiksuota daug ir įvairių. Kaip minėta, dažniausi stebuklai yra susiję su asmens išgijimu, pavyzdžiui, kurčiųjų ir aklųjų išgijimas meldžiantis šalia karūnuoto atvaizdo ir paprašius tokių malonių ar užtarimo Švč. Mergelės Marijos. Už kiekvieno atvaizdo slypi pamaldumo istorija, kuri tampa pakankamai svarbi, kad pats atvaizdas nusipelnytų auksinės karūnos. Rytų bažnyčiose taip pat vyksta ikonų puošimo ir karūnavimo apeigos⁵⁷.

Lietuvoje galima rasti daugiau nei 100 stebuklingais laikomų Švč. Mergelės Marijos paveikslų ir daugiau nei 30 stebuklingomis laikomų statulų⁵⁸. T. Račiūnaitė (2014) išskiria 116 stebuklingų atvaizdų, XVII–XVIII a. buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, iš jų 72 buvo dabartinėje Lietuvos teritorijoje, o 65 yra išlikę ir dabar⁵⁹. Dauguma Švč. Mergelės Marijos atvaizdų Lietuvoje yra kitose krikščioniškose šalyse esančių atvaizdų kopijos (dažniausiai Čenstakavos, Romos Švč. Mergelės Marijos Snieginės, Marijos, laikančios kūdikėlį jėzų – *Hodegetria* tipo, Loreto Švč. Mergelės Marijos skulptūros ir kt.). Abiejų Tautų Respublikoje (Lietuvoje ir Lenkijoje) pirmasis vainikuotas atvaizdas buvo Juodoji Čenstakavos Madona (vainikuota 1717 m.). 1718 m. buvo vainikuotas Trakų Dievo Motinos su Kūdikiu atvaizdas. Iš viso Abiejų Tautų Respublikoje XVIII a. buvo karūnuoti 29 Švč. Mergelės Marijos paveikslai (1 iš jų Žemaičių vyskupijoje ir 4 iš jų – Vilniaus vyskupijoje). Per tris šimtus metų dabartinėje Lenkijos teritorijoje buvo karūnuota beveik 200 Švč. Mergelės Marijos atvaizdų, tačiau tuo pačiu metu Lietuvos teritorijoje – tik 6 atvaizdai (žr. lentelę).

Lentelėje pateikta 12 žymiausių stebuklais garsėjusių ir garsėjančių Švč. Mergelės Marijos atvaizdų Lietuvoje. Atvaizdų įtraukimą į lentelę lėmė šie kriterijai:

- karūnavimo faktai (iš viso 6 atvaizdai);
- piligriminės ir lankymo tradicijos. Kriterijų atitinka tie atvaizdai, kurių šventovės įtrauktos į Jono Pauliaus II piligrimų kelio vietų sąrašą (iš viso 11 atvaizdų)⁶⁰;
- į lentelę įtraukta ir garsiausia Lietuvoje esanti stačiatikių – Surdegio Dievo Motinos – ikona, žinoma nuo 1530 metų.

Atvaizdo populiarumas taip pat pasireiškia mokslo bendruomenės ir žiniasklaidos dėmesiu. F. Graziano (2016) teigimu, viešas dėmesys atvaizdai plečia žinios apie jo galias sklaidą ir yra katalizatorius naujiems stebuklams. Pavyzdžiui, apie lentelėje esančius atvaizdus per 10 metų, nuo 2011 m. sausio 1 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d., buvo publikuotas bent vienas mokslinis straipsnis ar straipsnis žiniasklaidoje. Katalikų Bažnyčia nuolat vertina pamaldumą ir stebuklus, siejamus su konkrečiais

57 Veneration of images. *The Catholic Encyclopedia*. Prieiga per internetą: <http://www.newadvent.org/cathen/07664a.htm>. [Žiūrėta 2012 12 12].

58 Skrinškas 1999.

59 Račiūnaitė 2014.

60 Jono Pauliaus II piligrimų keliui priskiriamos pagrindinės piligrimystės ir religinio turizmo vietos Lietuvoje.

Lentelė. Žymiausias stebuklingų arvaizdų vietos Lietuvoje (sudaryta autorius)

Nr.	Stebuklingo arvaizdo vieta	Vyskupija	Arvaizdo karūnavimo data	Užfiksuoti stebuklingi išgyjimai	Kiti stebuklai	Priklauso Jono Pauliaus II piligrimų keliui	Pastabos
1	Trakai	Vilniaus	1718	+		+	Trakų Dievo Motinos – Lietuvos Globejos – paveikslas
2	Vilniaus arkikatedra	Vilniaus	1750	+	Išsigelbėjimas nuo gaisro	+	Sapiegų Madonos paveikslas. Naujos karūnos 2020 m.
3	Šiluva	Kauno	1786	+		+	Po Švč. Mergelės Marijos apreiškimo rastas geležinėje dėžėje, šalia jo meldėsi ir popiežius Jonas Paulius II
4	Vilniaus Aušros vartai	Vilniaus	1927	+	Išsigelbėjimas nuo gaisro	+	Meldėsi popiežius Jonas Paulius II. Paveikslas turi Gailestingumo Motinos titulą
5	Pivašūnai	Kaišiadorių	1988	+		+	Paveikslui suteiktas Nuliūdusiųjų Paguodos titulas.
6	Žemaičių Kalvarija	Telšių	2006	+		+	Paveikslui suteiktas Krikščioniškųjų Šeimų Karalienės titulas
7	Krekenava	Panevėžio		+		+	2011 m. Krekenavos bažnyčiai suteiktas mažosios bazilikos titulas
8	Kauno arkikatedra	Kauno		+		+	Sopulingosios Dievo Motinos paveikslas
9	Pažaislis	Kauno		+		+	Kamaldulių Dievo Motinos paveikslas
10	Tytuvėnai	Šiaulių		+		+	Tytuvėnų Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslas
11	Dievo gailestingumo šventovė (Vilnius)	Vilniaus		+		+	Gailestingą Jėzaus paveikslas
12	Kaunas				Išvairios malonės		Surdegio Dievo Motinos ikona, garsėjanti nuo 1530 m. Šiuo metu yra Kauno Apreiškimo Švč. Dievo Motinai sobore

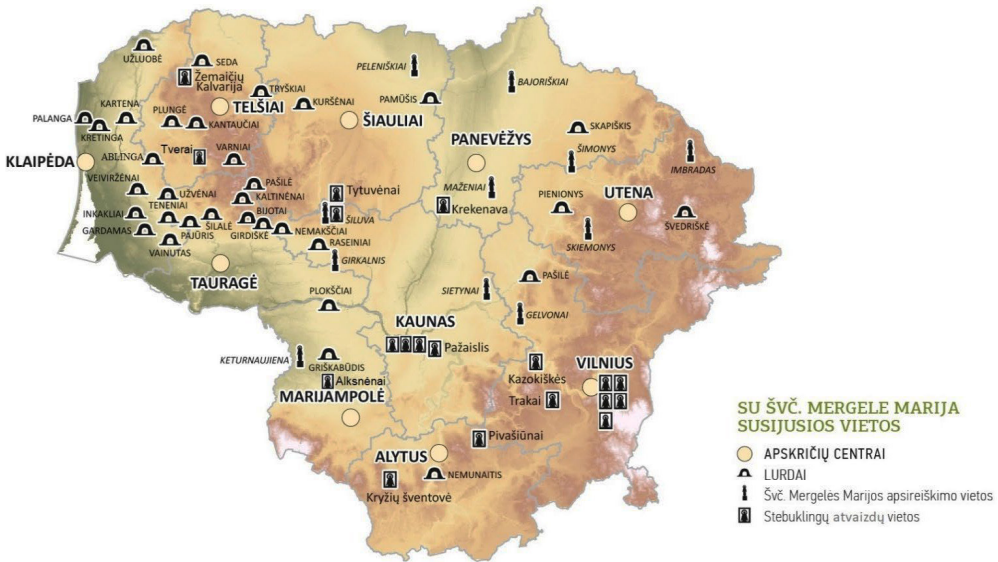
atvaizdais. Kaip ir Švč. Mergelės Marijos oficialiai pripažintose apsišviestose vietose esančiose bažnyčiose, taip ir garsiausius stebuklingus ir karūnuotus atvaizdus turinčios šventovės tampa išskirtinėmis savo reikšme ir statusu. Iš šešių karūnuotų Lietuvoje atvaizdų keturi yra bazilikos titulą turinčiose bažnyčiose (Šiluvos, Trakų, Vilniaus arkikatedros ir Žemaičių Kalvarijos bazilikos), dar du stebuklingi paveikslai taip pat yra bazilikose (Kauno arkikatedros ir Krekenavos bazilikos). Pagrindinių stebuklingų atvaizdų vietos ir Švč. Mergelės Marijos apsišviestose bei Lurdo grotos kopijų (lurdu) Lietuvoje vietos išskirtos 3 paveikslais. Šiame kontekste Lurdo grotos kopijas galima vertinti kaip stebuklingo įvykio – Švč. Mergelės Marijos apsišviestumo – vietos atkartojimą, taip tikintis perkelti tos vietos išskirtinumą ir šventumą arčiau namų ir galbūt sulaukti tokių pat stebuklų.

Jau buvo minėta apie piligrimų tradiciją stebuklingų atvaizdų vietoje palikti padėkos ženklus – votus. Apskritai piligrimai stebuklingose vietose linkę ką nors palikti, kas galėtų įprasminti jų kelionę arba priminti kelionės motyvus. Jie dažnai palieka įvairias intencijas, kartais užrašytas popieriuje, savo maldas. Katalikų tradicijoje išpažintis ir atgaila padeda šventojoje vietoje palikti nuodėmes. Dėkingumas išreiškiamas ne tik paliekant votus, bet ir sukuriant kitus įvairius dėkingumo ženklus – užrašus ant plytelių, sienų ir paaukojant pinigų.

Kai kurie atvaizdai ypač išsiskiria votų gausa. Nemažai stebuklingais laikomų paveikslų turi tik kelis ar keliolika votų, o garsiausių paveikslų votai skaičiuojami šimtais. Stebuklų, užfiksuotų bažnyčios įrašuose, ar atvaizdui skirtų votų skaičius yra vienas iš atvaizdo reikšmingumo rodiklių. Be į lentelę įtrauktų atvaizdų, užfiksuotų stebuklų ir / ar votų gausa išsiskiria Švč. Mergelės Marijos atvaizdai Kazokiškėse (Kaišiadorių vyskupija), Vilniaus Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčioje ir Šv. Apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje (ten yra XV a. pab.–XVI a. pr. ikona, žinoma Lukiškių Dievo Motinos vardu). XVII a. ypač garsėjo Švč. Dievo Motinos paveikslas iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio bernardinų bažnyčios, Kauno Švč. Trejybės bažnyčioje buvęs Dievo Motinos paveikslas, taip pat Tverų Dievo Motinos ikona. Pastarasis Švč. Mergelės Marijos atvaizdas yra įrengtas bažnyčios didžiojo altoriaus kitame didesniame paveiksle. Alksnėnų bažnyčia (Vilkaviškio vyskupija) garsėja stebuklinga Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Kaip kiekvienas šventasis turi savo globojamą sritį⁶¹, taip ir kai kurie Švč. Mergelės Marijos atvaizdai garsėja savo „specializacija“. Pavyzdžiui, besilaukiančios ar norinčios vaikų susilaukti moterys meldžiasi prie Vilniaus pranciškonų bažnyčioje esančios nėščios Švč. Mergelės Marijos skulptūros.

Verta paminėti, kad dabartinėje Lietuvos teritorijoje būta ir kitų garsių stebuklingų paveikslų ir ikonų. Gaisruose sudegė Gelvonų, Liubavo, Pagirių, Radviliškio bažnyčiose buvę ir stebuklingais laikyti paveikslai. Nuo XV a. pabaigos Vilnius garsėjo

⁶¹ Liutikas 2016b.

3 pav. Švč. Mergelės Marijos stebuklingų atvaizdų, apsiireikimų ir Lurdo grotos kopijų vietos Lietuvoje (Lietuvos piligrimų bendrijos ir autoriaus duomenys)

Švč. Mergelės Marijos ikona. 1915 m. ši ikona buvo išvežta į Rusiją ir tolesnis jos likimas nėra žinomas⁶².

Be atvaizdų papuošimo aptaisais (statulos buvo papuošiamos ir tikrais specialiai pagamintais drabužiais) ar jų karūnavimo, galima išskirti ir kitas jų pagerbimo tradicijas. Pirmiausia, tai įvairios eisenos ir procesijos, kuriose pagrindinę vietą užima keliaujantis atvaizdas. Procesijos sietinos su atvaizdų karūnavimu, įnešimu ar pernešimu į šventoves, religinėmis šventėmis ar kitais išskirtiniais įvykiais. Pačiose šventovėse stebuklingiems atvaizdams buvo suteikiamos išskirtinės vietos: centriniai ar šoniniai altoriai. Garsiausiems stebuklingiems paveikslams kuriami ir gaminami votyviniai paveikslėliai ir paveikslai, kuriuose vaizduojamas įvykęs stebuklas. Žymiausi stebuklingi paveikslai garsėja savo kopijomis ir reprodukcijomis, pasklidusiomis po visą pasaulį (pvz., Gailestingąjo Jėzaus paveikslo kopijos).

Stebuklų komercializacija arba atvaizdų kopijos

Jeanas-Michelis Sallmannas manė, kad kontrreformacijos laikotarpiu stebuklai skatino kurti simbolines prekes, pasižyminčias šventumu. Tai turėjo įtakos ir vietovės ekonomikai⁶³. Stebuklų poreikį daugiausia tenkino šventieji ir jų relikvijos bei

62 Пискун, Ю. А. Икона Божией Матери Виленская Одигитрия. Prieiga per internetą: <https://www.orthodoxy.lt/zapisi/ikona-bozhieci-materi-vilenskaya-odigitriya>. [Žiūrėta 2021 04 29].

63 Sallmann 1994.

atvaizdai. Katalikiškuose kraštuose plito garsiausių atvaizdų kopijos ir reprodukcijos. Kai kuriais atvejais tai buvo tikslios atvaizdo kopijos, kitais – kai kuriomis detalėmis besiskiriančios kartotės, dar kitais – įvairios variacijos, pamėgdžiojimai ar interpretacijos.

Pavyzdžiui, Trakų Dievo Motinos paveikslo sekiniai (kopijos) yra Rozalimo, Kietaviškių, Nemenčinės, Želvos, Giedraičių, Semeliškių, Jūžintų, Varnių, Senųjų Trakų ir kai kuriose kitose bažnyčiose Lietuvoje, taip pat Rygos ir Agluonos bažnyčiose Latvijoje. G. Surdokaitė-Vitienė ir S. Poligienė (2018) Trakų Dievo Motinos atvaizdo kartotėms XVII–XIX a. aptarti yra paskyrusios atskirą straipsnį⁶⁴. Aušros vartų Dievo Motinos paveikslo kopijos yra daugelyje Lietuvos ir Lenkijos bažnyčių, taip pat Paryžiaus Šv. Severino bažnyčioje, Vatikano Lietuvių koplyčioje. Lenkijos Skaržysko-Kamenos mieste yra pagaminta ne tik atvaizdo, bet pastatyta ir pačių vartų kopija.

Stebuklingų atvaizdų kopijos turi skirtingas funkcijas ir pasižymi socialine arba asmenine reikšme. Socialiai ir kultūriškai reikšmingos kopijos dažniausiai yra prieinamos viešose vietose (kitose bažnyčiose ir koplyčiose, visuomeninės paskirties pastatuose ir kt.) arba simboliškai naudojamos visuomenei svarbiuose daiktuose, pavyzdžiui, piniguose, pašto ženkluose. Atvaizdų svarba įtvirtinama pavadinimuose (pavyzdžiui, Aušros vartų Dievo Motinos vardu pavadintos Bezdonių, Inkūnų, Juodupės, Kenos bažnyčios), jiems skirtuose meno ir literatūros kūriniuose. Šiluvos Dievo Motinai skirtą eilėraščių triptiką yra parašęs Kazys Bradūnas, jai skirtus eilėraščius sukūrė Stasys Yla, Elena Tumienė ir kt. Aušros vartų Švč. Marijai eilėraščius yra skyrę Maironis, Bernardas Brazdžionis, Julija Švabaitė-Gylienė ir kiti poetai. Maironis taip pat yra parašęs giesmę Krekenavos Dievo Motinai, Kazys Inčiūra – Troškūnų Dievo Motinai, Juozapas Girdenis ir Aldona Ruzgytė eilėraščius skyrė Pažaislio Dievo Motinai ir t. t.

Asmeninę vertę dažniausiai turi iš įvairių medžiagų pagaminti religiniai suvenyrai ir devocionalijos (lot. *devotionalia*, *devotio* – pašventimas Dievams). Religiniai suvenyrai pasižymi slidžia riba tarp komercinio ir švento objekto. Leidžiami įvairūs popieriniai atvirukai, grafikos darbai su stebuklingais atvaizdais. Žymiausiems paveikslams skiriami metaliniai medaliukai, medalionai, procesijų altorėliai, monetos ir pan. Išleidžiamos specialios proginės monetos ar atminimo luiteliai. 2016 m. „Monetų namai“ (monetunamai.lt) išleido 12 paausėtų luitelių rinkinį, kuriuose įamžinti garsiausi Lietuvos Švč. Mergelės Marijos paveikslai.

T. Račiūnaitė (2014) teigė, kad ankstesniuose amžiuose populiariausi buvo grafiniai stebuklinguosius atvaizdus vaizduojantys paveikslėliai – jais būdavo iliustruojamos knygos, taip pat platinami per įvairias su atvaizdu susijusias iškilmes⁶⁵. Stebuklingų paveikslų atvaizdai Lietuvoje buvo platinami jau XVII amžiuje. 1653 m.

⁶⁴ Surdokaitė-Vitienė, Poligienė 2018.

⁶⁵ Račiūnaitė 2014.

sukurta Vilniaus Antakalnio Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčioje stebuklais pagarsėjusio Švč. Mergelės Marijos Maloningosios paveikslu kopija. Raižinys atspausdintas paveikslu perkėlimui skirto pamokslo leidinyje⁶⁶. Ioanne'as Drewsas 1684 m. išleido knygelę „METHODUS PEREGRINATIONIS Menstruæ Marianæ ad Imagines DEIPARÆ Virginis...“⁶⁷ su 13 Švč. Mergelės Marijos atvaizdų (tarp jų Šiluvos, Trakų, Vilniaus Šv. Jono ir Šv. Mykolo bažnyčiose esantys atvaizdai) ir skatino žiūrėti į juos susitelkti apmąstymams. Vienas atvaizdas titulinis, o kiti buvo skirti kiekvieno mėnesio vaizdinei ir dvasinei kelionei. Tokiai dvasinei piligrimystės idėjai šiais laikais gali būti artimos virtualios kelionės, siūlančios ne tik vaizdus, bet ir įvairius maldų ir apmąstymų tekstus, pažintinę informaciją bei meditacinę muziką.

Pirkiniai atlaidų metu Lietuvoje tapo sudėtine piligrimystės patirties dalimi⁶⁸. XIX a. Lietuvoje ypač išpopuliarėjo stebuklingų atvaizdų litografijos, chromolitografijos ir oleografijos. XX a. galima laikyti fotografinių vaizdų klestėjimo amžiumi (4 pav.). Pagal jų ir kitų su atvaizdu susijusių devocionalijų geografinį paplitimą galima spręsti ir apie atvaizdo žinomumą ir populiarumą. Atvaizdų kopijos neturi socialinių ar geografinių paplitimo ribų: turėdami į suvenyrus perkeltas kopijas tikintieji mintimis galėjo nukeliauti į tikrąją atvaizdo vietą.

Suvenyrų ar devocionalijų dažniausiai siekia įsigyti šventoves lankantys piligrimai ir turistai. Suvenyrai, kaip ir nuotraukos, turi simbolinę reikšmę ir yra kelionės įrodymas, „autentiškos“ patirties priminimas⁶⁹. Suvenyrai padeda prisiminti atvaizdo ar kitos piligrimystės vietos aplankymą, sužadinti pakylėtus jausmus. Jie gali ne tik priminti kelionės patirtį (pvz., statulėlė, magnetukas, medaliukas, medžio raižinys, atvirukas ir kt.), bet ir būti panaudojami praktiškai (kepurėlė, marškinėliai, rašiklis, puodelis, raktų pakabukas, kalendorius, maldų knygelė su aplankytos vietos vaizdais, didesnė atvaizdo kopija, skirta šventai erdvei namuose sukurti ir kt.). Dažnai suvenyrai dovanojami kitiems asmenims, taip patvirtinant egzistuojantį socialinį ryšį. Be to, kai kurie suvenyrai, dažniausiai reti, autentiški ir unikalūs, įsigijami statuso patvirtinimo ar prestižo tikslais⁷⁰.

Šiandien Lietuvos piligrimystės vietose esančiose suvenyrų parduotuvėse galima įsigyti įvairių religinių prekių, nebūtinai susijusių su lankoma vieta. Kai kuriais atvejais netgi pastebimas religinių suvenyrų trūkumas, pavyzdžiui, Šiluvoje prieš keletą metų nebuvo galima įsigyti Šiluvos Švč. Mergelės Marijos statulėlės. Tokios

⁶⁶ Paknys 2010.

⁶⁷ Drews, I. *METHODUS PEREGRINATIONIS Menstruæ Marianæ ad Imagines DEIPARÆ Virg[inis] per Ditiones Regni Poloniae. & M[agni] Ducatus Litvanie, miraculis celebriores pro publicis privatisque necessitatibus sine fatigatione, fructuosè tamen, instituendæ*. Societatis IESU, 1684. Prieiga per internetą: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/islandora/object/kolekcijos%3AVUB01_000240392#00007. [Žiūrėta 2021 06 15].

⁶⁸ Liutikas 2015b.

⁶⁹ MacCannell 1976.

⁷⁰ Paraskevaidis, Andriotis 2015.

statulėlės yra būtinas Švč. Mergelės Marijos apsišviškimo vietas lankančių piligrimų atributas.

Taigi kokie suvenyrai išsigijami, lemia ir žmogaus asmeninės nuostatos. Vieni devocionaliją išsigija dvasiniams tikslams, kiti nori turėti daiktą atminimui ar pademonstruoti savo statusą, tretį jį panaudoja praktiškai. Stebuklingo atvaizdo kopijos gali būti perkeliamos į įvairias medžiagas: popierių (atvirukai, knygos, fotografijos), audinį, medį, molį, metalą, stiklą (atvaizdo kopijos dirbiniuose iš šių medžiagų), maisto produktus (šokoladas, kepiniai). Maldininkai tiki, kad ant kūno nešiojami pakabukai ar apyrankės su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu suteiks ne tik didesnę apsaugą, bet ir išreikš jų tapatumą ir vertybes.

Religiniai suvenyrai ir devocionalijos, ypač susiję su stebuklingais atvaizdais ar Švč. Mergelės Marijos apsišviškimais, tikinčiųjų vertinimu, įgauna ir šventumo aspektų. Tikima, kad stebuklinga atvaizdo galia persiduoda ir jo kopijai, kartotei ar sekiniui. Suvenyrai gali perimti stebuklingų ar maginių galių, pasižymėti gydomosiomis ar apsauginėmis savybėmis. Jų stebuklingumą įgalina specialios ceremonijos, pvz., pašventinimas švęstu vandeniu, padėjimas ant altoriaus. Tokių suvenyrų išsigijimas ir parnešimas namo tarytum simbolizuoja, kad dalis vietos šventumo ir stebuklingų galių bus pasiekama ir namų aplinkoje. Be to, maldininkams religiniai suvenyrai gali būti duoto pažado įvykdymo įrodymas, išskirtinio bendravimo su atvaizdu dalis, nuolatinio dėkingumo išraiška.

Apskritai tikintieji maldose ir vizijose yra linkę suabstraktinti atvaizdą, iš materialaus jis tampa atvaizdu mintyse. Kita vertus, vizijų atvaizdas yra tapatus atvaizdui bažnyčioje⁷¹. Taigi Švč. Mergelės Marijos atvaizdo dvasinė esmė išlieka nepakitusi, jos šventumas

4 pav. Fotografinis Pažaislio Dievo Motinos atvaizdas, 1929 m.
Iš autoriaus asmeninio archyvo

71 Graziano 2016.

įgalina atvaizdus ir suteikia jiems gyvybės. Netgi nedidelio formato žinomo atvaizdo kopija gali tikinčiajam suteikti prevencinę apsaugą, sumažinti galimo neigiamo įvykio žalą ar sukurti kitą norimą ir laukiamą, o kartais ir netikėtą, stebuklą. Kai šiuolaikinė medicina nebegali padėti ir kelionė iki stebuklingo atvaizdo yra per sunki, atvaizdo kopija tampa vienintelė išsigelbėjimo ir stebuklingo išgijimo viltis.

Suvenyrai ir devocionalijos tampa šiuolaikinėmis šventomis relikvijomis ir pasižymi jų funkcijomis. Pagrindinės relikvijų funkcijos buvo dvasinis tarpininkavimas tarp žmogaus ir Dievo bei socialinis tarpininko vaidmuo tarp individo ir religinės bendruomenės⁷². Šiame kontekste nebesvarbu, kad religiniai suvenyrai yra masinio naudojimo prekė, kai kuriais atvejais netgi kičas. Tikintiesiems kur kas svarbiau, kad jie gali padėti užmegzti ryšį su Švč. Mergele Marija ar perimti tikrojo atvaizdo stebuklingas galias, taip pat padeda sukurti ir palaikyti socialinius ryšius tarp žmonių, su kuriais jais yra dalijamasi. Religinis suvenyras gali patvirtinti, kad asmuo priklauso socialiniam tinklui, pripažįstančiam atvaizdo galią.

Taigi šventoje vietoje įsigyti suvenyrai pradeda socialinį gyvenimą ir įgauna stebuklingų galių. Tokią religinių suvenyrų galią suvokia ir jų pardavėjai, prekių vertę susiedami su perimtomis galiomis⁷³. H. Kaell (2012) manymu, rūpestingai parinkti suvenyrai ir tikėjimas padaro juos šventumo skleidėjais. Padovanoję tokį suvenyrą piligrimai tiki, kad jis gali įkūnyti ir skatinti santykį ne tik tarp dovanotojo ir gavėjo, bet ir tarp gavėjo ir Dievo. Dovanos teikėjas, bijodamas neigiamo grįžtamojo ryšio, gali sumenkinti arba padidinti dovanojamo objekto dvasinę vertę. Taigi tokia religinė dovana tampa minkštosios galios objektu, galinčiu padėti perduoti ar sustiprinti artimųjų, o ypač vaikų ir anūkų, tikėjimą⁷⁴.

Išvados

Šiame straipsnyje pasitelkdamas naratyvus ir pavyzdžius, susijusius su stebuklingais atvaizdais Lietuvoje, bandžiau įvertinti stebuklingų atvaizdų vaidmenį socialiniame gyvenime. Šventi atvaizdai yra svarbi tikinčiųjų religinio ir socialinio gyvenimo dalis. Straipsnyje pateikti argumentai įrodo, kad atvaizdai ne tik prisideda sukuriant stebuklus, bet ir padeda formuoti įvairius socialinius ryšius ir tinklus, apibrėžia kasdieninį ir šventinį laiką, paskatina komercinę veiklą, kurioje užtikrinama jų galios ir įtakos sklaida. Jų pagerbimo ir išaukštinimo šventės (karūnavimo apeigos) tampa svarbiais visuomeniniais įvykiais, o jų istorijos (biografijos) – istorikų ir menotyrininkų tyrimų lauku.

Asmuo bendrauja su atvaizdo socialiniu konstruktą, jo sukurta reprezentacija. Toks santykis su stebuklingu atvaizdu gali trukti laikinai ar nuolat ir pasireiškia abipusiai

⁷² Di Giovine 2012.

⁷³ Kaufman 2009.

⁷⁴ Kaell 2012.

mainais (prašymai, pasižadėjimai ir votai *versus* stebuklai ir malonės). Religiniai suvenyrai ir devocionalijos tampa dvasiniais ir socialiniais tarpininkais tarp tikinčiojo ir atvaizdo, tarp tikinčiojo ir bendruomenės. Socialiai įgalinti stebuklingi atvaizdai reiškiasi nacionalinėje kultūroje ir įsitvirtina kolektyvinėje atmintyje.

Palaikomi ryšiai tarp atvaizdo ir tikinčiųjų neišvengiamai kuria įvairius ritualus ir pamaldumo praktikas, kurias stengiasi kontroliuoti ir Katalikų Bažnyčia. Kartu su kuriama ir skleidžiamais naratyvais pamaldumo praktikos padeda įgalinti atvaizdo veikimą. Naratyvų gausa didina atvaizdo populiarumą, kol galiausiai Katalikų Bažnyčios jis oficialiai pripažįstamas stebuklingu ir yra karūnuojamas. Nors toks pripažinimas reiškia ir didesnę oficialiąją kontrolę, tačiau, kita vertus, atvaizdas įtvirtina savo galią ir tampa bendruomeninio (regioninio ar nacionalinio) tapatumo dalimi. Katalikų Bažnyčia įvertina ir pačią geografinę stebuklingo atvaizdo buvimo vietą – bažnyčios tampa bazilikomis, taip tartum sustiprinant vietos reikšmę.

Stebuklų pasaulis yra daugiasluoksnis ir įvairiai aiškinamas. Teologai, psichologai, antropologai ar filosofai turi skirtingas idėjas ir teorijas, kaip paaiškinti stebuklų fenomeną. Tačiau stebuklai, kaip socialinės konstrukcijos, egzistuoja nepaisant mokslo pažangos ir technologinio šiuolaikinės visuomenės vystymosi. Straipsnyje pateikti pavyzdžiai iliustruoja atvaizdų socialinę sąveiką laiko ir erdvės kontekstuose. Tikinčiajam tai atpažįstami ir jo gyvenimą veikiantys Dievo ženklai, netikinčiam tai įvairiomis teorijomis paaiškinami reiškiniai. Bet kuriuo atveju stebuklai yra socialinis faktas, lemiantis socialinius reiškinius, kuriems reikalingi tolesni ir gilesni tyrimai.

Gauta 2022 01 19

Priimta 2022 03 15

Literatūra

1. Appadurai, A. *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press, 1986.
2. Berger, L. P.; Luckmann, T. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books, 1966.
3. Budrys, V.; Račiūnaitė, T. Stebuklų laukas ir neurologija: neurologiniai sutrikimai Lietuvos stebuklų knygose. *Neurologiniai seminarai*. 2007. T. 2. Nr. 1(31): 39–46.
4. Di Giovine, M. A. Padre Pio for sale: souvenirs, relics, or identity markers? *International Journal of Tourism Anthropology*. 2012. Vol. 2. No. 2: 108–127.
5. Durkheim, E. *Elementarios religinio gyvenimo formos*. Vilnius: Vaga, 1999.
6. Gell, A. *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
7. Graziano, F. *Miraculous Images and Votive Offerings in Mexico*. Oxford University Press, 2016.
8. Griffante, A. Catholicism, Mary, and History: The Coronation of the Holy Virgin of the Gate of Dawn in Vilnius (1927) as a Performance of Polish Remembering and Lithuanian Forgetting Processes. *Darbai ir dienos*. 2014. T. 61: 9–36.
9. Hoskins, J. Agency, Biography and objects. *Handbook of Material Culture*. Eds. Ch. Tilley, W. Keane, S. Kuechler, M. Rowlands, P. Spyer. Sage Publications, 2006: 74–84.
10. Huizinga, J. *The Waning of the Middle Ages*. Penguin Books, 1987.

11. Janonienė, R. Švč. Mergelės Marijos paveikslo iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios votai ir karūnos. *Menotyra*. 2004. T. 35. Nr. 2: 24–35.
12. Janonienė, R. Sapięgų Švč. Mergelė Marija – Vilniaus globėja. *Dailės istorijos studijos*. T. 2: Dailė LDK miestuose: Poreikiai ir užsakymai. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 117–133.
13. Kaell, H. Of gifts and grandchildren: American Holy Land Souvenirs. *Journal of Material Culture*. 2012. 17(2): 133–151.
14. Kairaitytė, A. Mergelės Marijos apsiųskimų traktuotė lietuvių folklore. *SOTER*. 2008. Nr. 28(56): 155–165.
15. Kairaitytė, A. Religinės patirtys lietuvių folkloro naratyvuose. *SOTER*. 2012. Nr. 43(71): 71–87.
16. Kamuntavičienė, V. Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pradžioje. *LDK dvasingumas: Tarp tradicijos ir dabarties*. Sud. V. Kamuntavičienė, A. Vasiliauskienė. Kaunas: VDU, 2010: 105–132.
17. Kaufman, K. S. Religion and modernity: The case of the Lourdes Shrine in nineteenth-century France. *Disciplining Modernism*. Ed. P. L. Caughie. Palgrave Macmillan, 2009: 92–108.
18. Kopytoff, I. The cultural biography of things: Commoditization as process. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Ed. A. Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 1986: 64–94.
19. Le Goff, J. *The Medieval Imagination*. The University of Chicago Press, 1988.
20. Lietuvos vyskupų konferencija, Katalikų interneto tarnyba. *Jono Pauliaus II piligrimų kelio vadovas*, 2008.
21. Liutikas, D. Piligriminių vietų tinklas Lietuvoje: geografinė retrospektyva. *Geografijos metraštis*. 2005. Nr. 38: 147–163.
22. Liutikas, D. *Piligrimystė. Vertybių ir tapatumo išraiškos kelionėse*. Lietuvos piligrimų bendrija, 2009.
23. Liutikas, D. Lithuanian valuistic journeys: traditional and secular pilgrimage. *Journal of Heritage Tourism*. 2014. Vol. 9. No. 4: 299–316.
24. Liutikas, D. In search of miracles: pilgrimage to the miraculous places. *Tourism Review*. 2015a. 70(3): 197–213.
25. Liutikas, D. Indulgence feasts: manifestation of religious and communal identity. *Managing and Developing Communities, Festivals and Events*. Eds. A. C. Jepson, A. Clarke. Palgrave Macmillan, 2015b: 148–164.
26. Liutikas, D. Religijos geografija: šventųjų kultas Lietuvoje. *Logos*. 2016a. Nr. 88: 159–168.
27. Liutikas, D. Religijos geografija: šventųjų kultas Lietuvoje. 2 dalis. *Logos*. 2016b. Nr. 89: 121–128.
28. Liutikas, D. Švč. Mergelės Marijos apsiųskimai: sociologinė analizė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2019. Vol. 1(44): 156–178.
29. MacCannel, D. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. University of California Press, 1999 [1976].
30. Maslauskaitė, S. Šv. Hiacintas. Stebuklai ir atvaizdai XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios hagiografijoje. *Naujas Židynys*. 2007. Nr. 8–9: 385–390.
31. Morgan, D. *The Sacred Gaze. Religious Visual Culture in Theory and Practice*. University of California Press, 2005.
32. Nagasawa, Y. *Miracles. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 2017.
33. Paknys, M. Kasdienybės istorija XVII a. stebuklų aprašymuose. *Istorinė tikrovė ir iliuzija. Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*. Vilnius: VDA, 2003: 85–94.
34. Paknys, M. Vilniaus Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios Švč. Mergelės Marijos paveikslo istorija ir ikonografija. *Atrasti Vilnių: Skiriama Vladui Drėmai*. Sud. G. Jankevičiūtė. 2010: 141–150.
35. Paraskevidis, P.; Andriotis, K. Values of souvenirs as commodities. *Tourism Management*. 2015. 48: 1–10.
36. Parigi, P. *The Rationalization of Miracles*. Cambridge University Press, 2012.
37. Parigi, P. The cultural logic of miracles. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Ed. J. D. Wright. Elsevier Ltd., 2015: 575–581.
38. Paliušytė, A. XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2013. Nr. 69: 23–46.
39. Pawlikowski, J. The history of thinking about miracles in the West. *Southern Medical Journal*. 2007. Vol. 100. No. 12: 1229–1235.
40. Račiūnaitė, T. Lukiškių Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios Dievo Motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga. Mistinis fontanas: Stebuklo vieta ir laukas. *Acta Academiae Atrium Vilnensis*. T. 25: Paveikslas ir knyga: LDK dailės tyrimai ir šaltiniai. 2002: 225–242.

41. Račiūnaitė, T. Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2013. Nr. 69.
42. Račiūnaitė, T. *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.* Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
43. Rūth, A. Representing wonder in medieval miracle narratives. *MLN*. 2011. Vol. 126. No. 4: S89–114.
44. Sallmann, J.-M. *Naples et ses saints à l'âge baroque (1540–1750)*. Presses universitaires de France, 1994.
45. Skrinskas, G. R. *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas: Judex, 1999.
46. Surdokaitė, G. (sud.). *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*. Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
47. Surdokaitė-Vitienė, G.; Poligienė, S. Trakų Dievo Motinos atvaizdo kartotės XVII–XIX amžiuje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2018. Nr. 90: 147–196.
48. Šinkūnaitė, L. *Lietuva – Marijos žemė, Marijampolė*. Vilkaviškio vyskupijos leidykla „Ardor“, 1993.
49. Šinkūnaitė, L. Švč. Mergelės Marijos paveikslas iš Kauno Šv. Jurgio kankinio bernardinų bažnyčios. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2008. Nr. 51: LDK sakralinė dailė. Atodangos ir naujieji kontekstai: 59–72.
50. Šinkūnaitė, L. Pažaislio kamaldulių Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu gelių vainike paveikslas kaip maldos ir tikėjimo kelrodis. *SOTER*. 2012. Nr. 44(72): 111–126.
51. Vaišnora, J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidinys Nr. 5. Roma, 1958.
52. Weber, M. *Religijos sociologija*. Vilnius: Pradai, 2000.
53. Wislicz, T. Miraculous sites' in the early modern Polish-Lithuanian commonwealth. *Religion und Magie in Ostmitteleuropa. Spielräume Theologischer Normierungsprozesse in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Hg. Th. Wünsch. Berlin: Lit Verlag, 2006: 287–299.

Darius Liutikas

Sociology of Miracles: Holy Images

Summary

The article analyses the social expressions of miraculous images. The focus is on the social interactions and functional interfaces of these images. The article also discusses the sociological concept of miracles, the tradition of crowning images, and the importance of religious souvenirs with copies of images. The author uses narratives and examples related to miraculous images in Lithuania. Miraculous and holy images are an important part of the social life of believers. In this article, images are analysed as social actors. They help to create miracles, as well as various social connections and networks. They define daily and festive times and encourage commercial activities that ensure the spread of their power and influence. Their celebrations of honour and exaltation (for example, coronation rites) become important social events, and their stories (biographies) become a field of research for historians and art critics.

The person interacts with the social construct of the image, the representation they have created. Such a relationship with a miraculous image can last temporarily or permanently and manifests itself in reciprocal exchanges (requests, promises, and votive offerings *versus* miracles and graces). Religious souvenirs and devotionals become spiritual and social mediators between the believer and the image, between the believer and the community. Socially empowered miraculous images manifest themselves in national culture and take root in the collective memory.

The maintained connections between the image and the believers inevitably create various rituals and devotional practices, which the Catholic Church also seeks to control. Along with the narratives being created and disseminated, devotional practices help to empower the image. The abundance of narratives increases the popularity of the image until it is finally officially recognised as miraculous and usually crowned by the Catholic Church. While, on the one hand, such recognition also implies increased official control, on the other hand, the image consolidates its power and becomes part of a communal (regional or national) identity. The Catholic Church also appreciates the geographical space of the miraculous image: the churches become basilicas, as if increasing the significance of the place.

The world of miracles is multi-layered and open to various interpretations. Theologians, psychologists, anthropologists, or philosophers have different ideas and theories on how to explain the phenomenon of miracles. Most importantly, despite scientific advances and technological development, the miracles continue to exist in modern society. For the believer, they are signs of God that affect their lives, and for the unbeliever, the phenomena of miracles are explained by various theories. In any case, miracles are a social fact that gives rise to social phenomena, which require further and deeper research.

KEYWORDS: miracles, miraculous images, sociology of miracles, crowning of images, religious souvenirs